

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Милка ИВИЋ

(Нови Сад)

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКИМ КОНСТРУКЦИЈАМА С КВАНТИФИКАТОРИМА У СТАНДАРДНОМ СРПСКОХРВАТ- СКОМ

1.

1. Овде ће се посматрати неке синтаксичке појаве које се тичу: (а) бројног придева *оба* (-*e*, -*a*) и количинске заменице *сав* (*сва*, -*e*); (б) збирних бројних образовања *двоје*, *троје*, *четворо* и сл.; (с) универзалног квантификатора¹ *сваки* (-*a*, -*o*).

Свака од ових трију тема представља проблем за себе па ће се, према томе, овде посебно и разматрати. Заједничко им је, међутим, то што у сва три случаја исходи анализе дају нових потврда о исправности уверења да су синтаксичке појаве често непосредно условљене природом употребљеног лексичког материјала.

2.

2. Израз *оба* се испољава као маркирана верзија броја *два* дајући, осим податка о одређеној количини, и податак о познатости појаве која се квантифицира (уп. на пример: (а) *узео сам две књиге* са (б) *узео сам обе књиге*; у (а) се не саопштава које су књиге у питању, у (б) се, напротив, наглашава да је реч о књигама које су већ биле тема разговора).

Само *два* добија према себи специјално лексичко образовање које је маркирано у описаном смислу. Уместо специфичне лексичке јединице, бројеви већи од два остварују за исту потребу исказивања познатости

---

¹ Термин је овде преузет из радова логичара и представника генеративне граматике.

синтагму с изразом *сав* (уп. *узео сам њри књиге са узео сам све њри књиге* и сл.).²

Што се тиче броја *један*, њему само анафорска заменица може бити одговарајући лексички парњак маркиран значењем познатости (уп. *узео сам једну књигу са узео сам њу књигу*). Заменица се појављује најчешће самостално, али није искључена ни комбинација са *један*: *узео сам њу једну књигу*. Ова последња могућност се искоришћава у експресивне сврхе и везана је углавном за колоквијални план комуникације.

Анафорска заменица се, међутим, употребљава и уз све друге бројеве (уп. *узео сам ње две књиге, њих осам књига* и сл.). Посматрање оваквих конструкција доводи до тога да се јасније сагледа и семантичка специфичност лексеме *оба* (односно синтагме са *сав*). Док присуство заменице уз број служи искључиво анафоризацији, дотле се лексема *оба* (односно синтагма са *сав*) појављује онда кад је потребно нарочито нагласити факат да су сви чланови познате скупине у датој прилици заиста заступљени (уп. *узео сам ње њри књиге са узео сам све њри књиге*).

Још дубље осветљава семантичку природу ових маркираних квантификаторских образовања факат да се и они могу комбиновати с анафорском заменицом (уп. *дао је одговор на оба ова њињања, одавно ме муче све ње њри сџвари* и сл.).³ Очигледно је да је значење заступљености без остатка њихова примарна семантичка особеност, док је анафори-

² Разумљиво је због чега се при оваквим околностима искључује присуство лексеме *сав* уз *два* и *оба* (уп. неграматичност конструкције: **узео сам све две књиге, *узео сам све обе књиге*). Овим поводом треба нагласити да је М. Стевановић врло умесно указао на семантичко-функционалну сродност која постоји између лексеме *обоје* и осталих збирних образовања у конструкцији са *сав*. Уп. његову констатацију у књизи Савремени српскохрватски језик II. Синтакса, Београд 1969, на стр. 27: „Уз збирне бројеве који означавају мању количинску вредност често се употребљава заменица *све*, па се каже: *С в е т р о ј е с у њошли на годишњи одмор. — С в е ч е т в о р о ч е к а н а р е з у л њ и т а њ е и с њ и њ а*. Цела та веза речи има онда значење збирног броја *обоје*, с разликом у бројној вредности, дакако“. Пошто се описана ситуација за серију простих бројева и њихове специфичне маркиране верзије рефлектира аналогно и на серију збирних образовања (према *оба* — *сва њри*, па такође и према *обоје* — *све њроје*), то овом приликом неће бити посебног осврта и на збирна образовања.

³ Код Вука је могућ чак и обрнут редослед између анафорске заменице и израза *сав*, као у следећем примеру: *језик њији је славенски ни руски, а још мање српски, него бесјавилна смјеса ова сва њри језика* (Т. Маретић, Граматика и стилистика, II изд., Загреб 1931, на стр. 189). Већина говорних представника стандардног језика данас се не би одлучила за овакав поредак речи, већ би одредила анафорској заменици место иза лексеме *сав*.

чност која их обавезно прати нешто секундарно, нешто што се само нужно везује за овакво примарно значење као логичка импликација. Имајући то у виду, треба претпоставити да је, у ствари, и у случајевима када се не изриче, анафорска заменица редовно имплицитно присутна уз оваква маркирана квантификаторска образовања (што би по теорији генеративне граматике значило: постоји на нивоу дубинске структуре језика). Њено експлицирање (до којег долази првенствено у разговорном језику, и то углавном ретко) искоришћава се у експресивне сврхе.

3. Постоје извесне именице које се, у одређеним контекстима, не могу комбиновати с простим бројевима, већ само са оваквим њиховим маркираним верзијама. Такве именице означавају појаве које се, под нормалним околностима, остварују увек у једном одређеном броју, дакле без икаквих могућности количинског варирања. Реч је о интегралним деловима одређених целина — органима живих бића, пре свега. Број тих органа унапред је познат јер спада управо у оне релевантне појединости чија укупност сачињава природу целине о чијем је интегралном делу реч. Тако нпр. кад се ради о рукама човека зна се а priori да их не може бити више од две, а о ногама пса да их не може бити више од четири. Стога просто плуралско образовање даје у оваквим случајевима, у ствари, довољно прецизну информацију у погледу количине (кад се каже нпр. *човек је изгубио руке* то значи неминовно „обе руке“, а *ису су одсекли ноге* — „све четири ноге“). Употребити ту само прост број било би бесмислено (реченица *човек је изгубио две руке* имплицирала би идеју да их је он имао више од две). Комбиновање именице с овде разматраном маркираном верзијом простог броја показује се, међутим, сасвим могућим (*човек је изгубио обе руке, ису су одсекли све четири ноге* и сл.). Ту овакав маркирани квантификатор ступа у опозицију према одсуству сваког одговарајућег материјализованог знака, тј. према знаку $\emptyset$, по критерију експресивности: знак $\emptyset$ иступа овде као експресивно немаркирани парњак експресивно маркираном материјализованом знаку.

4. Кад се ради о живим бићима која се подвргавају квантификацији, правила стандардног српскохрватског захтевају вођење рачуна о заступљености полова: ако су у питању представници само једног пола, било мушког било женског, употребљавају се прости бројеви (уз напомену да, уколико се квантификација односи искључиво на мушка лица, на располагању стоје и специјална образовања на суфикс *-ица*: *двојица, тројица* итд.). Кад се, међутим, квантификација односи на скупине представника мешаног, тј. и мушког и женског пола, онда прости бројеви не могу доћи у обзир већ само образовање типа *двоје, троје, чети-*

воро, њејџоро итд. Ова су образовања, у ствари, маркирана по томе што својим присуством искључују податак о доследној заступљености само једног пола. Таква се образовања, према томе, јављају или кад су у питању представници оба пола (уп. *сџоје двоје крај врајџа: висок црно-мањасџи младић и омалена њлавуша*) или кад се ништа поуздано не зна о полу особа које се помињу (уп. *на конкурс се јавило њејџоро; не кажу да ми су све само младићи или је и која девојка*).

Оваква образовања ступају у конструкцију с генитивом именице која се количински одређује: *двоје деце, њроје сџуденајџа, њејџоро уну-чади* и сл. Генитив именице се поставља, као и у другим сродним конструкцијама, иза квантификатора (*њроје сџуденајџа* као *досџа сџуденајџа*). Ако се, међутим, именица замени личноm заменицом, појављују се две могућности: (а) генитив је испред (нпр. *сви смо учили, а њоложили смо само нас двоје*) и (б) иза квантификатора (нпр. *сви смо учили, а њоложило је само двоје нас*).

Тип (а) садржи показни или анафорски моменат, тако да се место *нас двоје* може ставити *ја и он*, док је тип (б) лишен показног односно анафорског значења. Место *двоје нас* може се ставити просто *двоје* (= две особе). Међу (а) и (б) постоји, дакле, специфична опозиција која се манифестује искључиво синтаксички — супротстављањем по реду речи (што је иначе, као што је познато, у српскохрватском релативно ретко заступљен граматички проседе) и различитом конгруенцијом у предикату. Генеративно посматрано, спој (а) *нас двоје* изводи се трансформационим процесом из комплексне дубинске синтаксичко-семантичке базе која садржи информацију „ми“ и одредбу тога „ми“ у виду конструкције „нас двоје“ (*ми, нас је двоје*), а (б) *двоје нас* такође из комплексне, али друкчије базе: детерминисани елеменат је „двоје“, а детерминатор „двоје [потичу] из скупине ми“ (*двоје, двоје [џојџичу] из скупине 'ми'*). Отуда и различита конгруенција у предикату: у (а) персонална, које одговара облику *ми* (. . . *џоложили смо* . . .), у (б) имперсонална, која одговара облику *двоје* (. . . *џоложило је* . . .).

Као што смо већ напоменули, кад је именица у питању, у обзир долази само синтаксичка ситуација типа (б) (*џоложило је њејџоро сџуденајџа* које је деривирано од дубинске конструкције *џоложило је њејџоро, њејџоро [џојџичу] из редова сџуденајџа*). Ситуација типа (а) везана је, наиме, управо за природу личне заменице. Та природа је у суштини анафорска, што значи да упућује на позната лица чији се и број, поред осталог, често прецизно зна. Кад треба нагласити ту потпуну одређеност, која укључује и прецизност у погледу бројног стања, појављује се конструкција с квантификатором. Тако, у ствари, конструкције *нас*

двоје, вас њроје, њих чејворо и сл. представљају само прецизно квантифициране варијанте одговарајућих заменичких облика *ми*, односно *ви*, односно *они*.

5. Српскохрватски⁴ је познат као језик који се одликује слободним редом речи. Та слобода није, разуме се, апсолутна. Зна се у начелу да има ситуација када није могуће произвољно размештати реченичне конституенте. Остаје, међутим, да се тачно опишу и протумаче они случајеви, свакако ретки али ипак присутни у језику, када је ред речи граматичко средство за дистинкцију значења. Претходно разматрана опозиција оличена у примерима с квантификатором типа *нас њроје ~ њроје нас* свакако треба да буде обухваћена списком тих посебних случајева⁵. Овом списку прикључићемо сада и нову појединост која се тиче употребе универзалног квантификатора у одређеним синтаксичким контекстима.

6. Конструкције с универзалним квантификатором данас су у живи пажње представника генеративне граматике⁶. Тема о којој они дискутују има своју одговарајућу илустрацију и у српскохрватском граматичком систему. Овде ћемо размотрити појединости које су специфичне за српскохрватски.

7. За српскохрватски директан објекат резервисано је место иза предиката. Предикат је, наиме, обично рематски део саопштења, тј. оно ново што се дознаје саопштењем. Није, међутим, искључено да објекат постане тема у даљем току разговора. Тада се његово место помера на почетак реченице (дакле: *Ево, донела сам њи књигу . . . Књигу*

⁴ Семантичка маркираност о којој је реч не искључује присуство оваквих образовања у случајевима кад појаве које се квантифицирају не допуштају могућност разликовања природног рода. Уп. рецимо: *Ојвори чејворе очи, Сва су њроја врајиа ојворена . . . Кујила је двоје рукавица* (М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик I, Београд 1964, стр. 321).

⁵ Овде је узета у обзир само она ситуација када су идентичне форме личних заменица. Иначе има и других случајева када се уз различити ред речи појављују и различита обличка остварења. Поводом примера као *Обећао је нама двојици*, с једне стране, и *Двојици њих је јозлило у оној гујиви*, с друге, М. Стевановић констатује (Савремени српскохрватски језик I, стр. 324): „А различан облик личне заменице уз бројне именице, различан реченични акценат и различан ред речи захтева одређеност, односно неодређеност лица означених дотичним личним заменицама.“

⁶ В. нпр. следеће радове: Edward L. Keenan, „Quantifier Structures in English“, *Foundations of Language*, Vol. 7, №. 2, 1971, 255—284; Susumu Kuno; „The Position of Locatives in Existential Sentences“, *Linguistic Inquiry*, Vol. II, №. 3, 1971, 333—378; Ray S. Jackendoff, „Modal Structure in Semantic Representation“, *Linguistic Inquiry*, Vol. II, №. 4, 1971, 479—514 (посебно на стр. 501—506).

ми *враћи чим њрочийши*, и сл.). Ако се уз именицу у функцији објекта употреби израз *неки*, који је маркиран значењем непознатости (неодређености) и тиме предодређен за остваривање у оквиру рематског дела саопштења, објекат се неће померати у иницијални положај (неће се рећи **неку књигу ми донеси*, већ само *донеси ми неку књигу*). Ипак, од овога има и једно одступање које је условљено присуством универзалног квантификатора у реченици.

Ако у реченици *девојка воли момка* уз субјекат поставимо универзални квантификатор (*свака девојка*) мораћемо уз објекат *момка* употребити одредбу за неодређеност *неки*, уколико желимо да значење именице буде конкретно, а не генеричко (дакле: *Свака девојка воли неког момка: Смилка Перу, Бранка Мишу, Дана Бору* итд.; иначе: *Свака девојка воли момка, а не лушку* или сл.). Овакво организована реченица саопштава, у ствари, о следећем: за сваку девојку која постоји, постоји и неки момак кога она воли. Ту је присуство универзалног квантификатора уз субјекат наметнуло идеју о плуралитету и у оквиру објектне воле све девојке истог момка него свака неког другог. Између субјекта с универзалним квантификатором и објекта с одредбом неодређености развија се, у ствари, специфичан однос дистрибутивног карактера, без обзира на лексичко значење датог предиката (место *воли* може доћи који други транзитиван глагол; уп. нпр. *Свака девојка њражи неку службу, Сваки сџудениј њоложи неки исџиј*, *Сваки ученик њрочийши неку књигу, Сваки њосејшлага има неку њримедбу* и сл.).

Реченица овог типа може у већини случајева да се прекроји тако да објекат уместо финалног заузме иницијални положај. Уп.: *Свака девојка воли неког момка* → *Неког момка воли свака девојка, Свака девојка њражи неку службу* → *Неку службу њражи свака девојка, Сваки сџудениј њоложи неки исџиј* → *Неки исџиј њоложи сваки сџудениј, Сваки ученик њрочийши неку књигу* → *Неку књигу њрочийши сваки ученик*. У свим овим трансформима првобитна информација реченице је битно измењена: уместо дистрибутивног значења развија се кумулативно значење — објекат је један исти за целокупно мноштво означено субјекатским конституентом (овде, наиме, реченица *Неког момка воли свака девојка* значи: постоји неки момак кога воли свака девојка; уп. *Неког момка воли свака девојка, на њпример, њог нашег Перу*).

Реченице с предикатом *има* не подају се, међутим, оваквој врсти трансформисања (не би се прихватио као исправан пример **Неку њримедбу има сваки њосејшлага*). Разлог томе лежи у чињеници да *имати*, за разлику од других овде помињаних транзитивних глагола, не може послужити творби пасива. У ствари, оваква структура с инверзијом

јавља се у српскохрватском као еквивалент за пасивну структуру других језика организовану под аналогним семантичким околностима (уп. у енглеском *Every girl likes some candies* → *Some candies are liked by every girl*). Према томе, пошто *имају* не може да постане предикат пасивне реченице, њему није место ни у реченици с инверзијом овакве врсте где, очевидно, такође долази до преиначавања првобитне синтаксичко-семантичке хијерархије између вршиоца радње и објекта вршења у корист објекта, као и у пасивној конструкцији.

8. Овакве реченице с инверзијом заслужују посебну пажњу из следећих разлога. Ту се, пре свега, остварује нека врста пасивне структуре на начин сасвим изузетан за опште српскохрватске синтаксичке прилике: искључиво помоћу нарочитог размештаја облика којима се означавају субјекат и објекат реченице. Сем тога, ту се опозиција по реду речи искоришћава као једино граматичко средство за сигнализовање двеју различитих реченичних информација (уп. *Свака девојка воли неког момка* ~ *Неког момка воли свака девојка*).

Једно је јасно: и овакве синтаксичке појаве које драстично одступају од граматичког поступка карактеристичног за српскохрватски само су директна последица присуства одређеног лексичког материјала и његове моћи да регулише семантичку интерпретацију на синтаксичком плану језика.